

بانکداری اسلامی از تئوری تا عمل

پدیدآورده (ها) : آقاصادق خباز، مهدی

اقتصاد :: تازه های اقتصاد :: شهریور 1379 - شماره 92

از 50 تا 53

آدرس ثابت : <http://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/615262>

دانلود شده توسط : رحمان قاسمی

تاریخ دانلود : 28/01/1396

مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) جهت ارائه مجلات عرضه شده در پایگاه، مجوز لازم را از صاحبان مجلات، دریافت نموده است. بر این اساس همه حقوق مادی برآمده از ورود اطلاعات مقالات، مجلات و تألیفات موجود در پایگاه، متعلق به "مرکز نور" می باشد. بنابر این، هرگونه نشر و عرضه مقالات در قالب نوشتار و تصویر به صورت کاغذی و مانند آن، یا به صورت دیجیتالی که حاصل و بر گرفته از این پایگاه باشد، نیازمند کسب مجوز لازم، از صاحبان مجلات و مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) می باشد و تخلف از آن موجب پیگرد قانونی است. به منظور کسب اطلاعات بیشتر به صفحه [قوانین و مقررات](#) استفاده از پایگاه مجلات تخصصی نور مراجعه فرمائید.

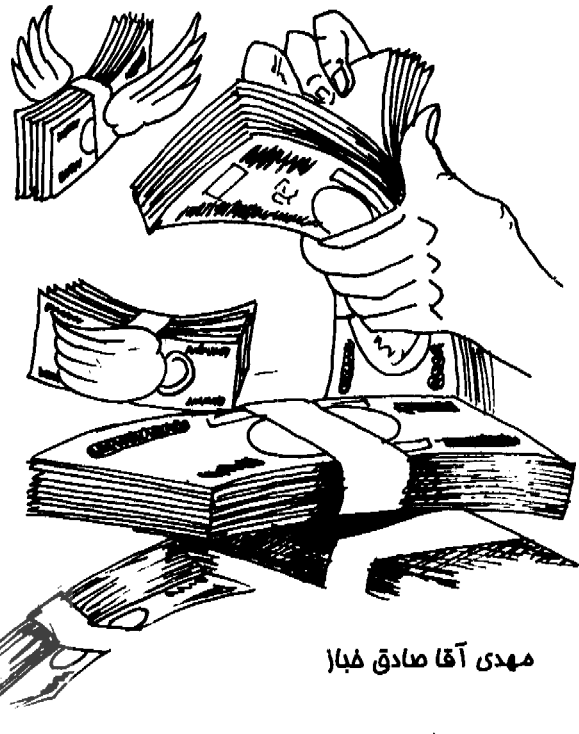
پایگاه مجلات تخصصی نور

www.noormags.ir

بانکداری اسلامی

از تئوری تا عمل

مهدی آقا صادق طباطبائی

یادداشت سردبیر:

با عرض تبریک دهم شهریور، سالروز تصویب قانون عملیات بانکی بدون ربا و آغاز هفته بانکداری اسلامی و تقدیر و تشکر از تمامی فعالان و دست‌اندرکاران خدمات بانکی، خوشحالیم که امروز به پشتیبانی مردم شریف ایران اسلامی، همکاری بی‌دریغ اساتید و علمای اعلام حوزه و دانشگاه اعلام نماییم با اجرای موفق قانون عملیات بانکی بدون ربا، یکی دیگر از اهداف بزرگ رهبر کبیر انقلاب حضرت امام خمینی (ره) تحقق یافته و امید است با ادامه این روند شاهد اجرای بانکداری اسلامی در سطحی فراگیر و در تمامی کشورهای اسلامی باشیم.

در ویژه نامه این شماره از مجله تازه‌های اقتصاد (شهریور ماه) نگاهی داریم به «بانکداری اسلامی و پاره‌ای از مشکلات اجرایی قانون عملیات بانکی بدون ربا»، امید است این مجموعه بتواند مورد استفاده علاقه‌مندان به این سلسله مطالب قرار گیرد.

بانکی در سال ۱۹۷۸ نمود و از اول ژوئیه ۱۹۸۵ کلیه معاملاتی که با بانکها انجام می‌پذیرد ملزم به رعایت قوانین شرعی بر پایه مشارکت می‌باشد.

در کشور اسلامی ایران، بعد از به ثمر رسیدن انقلاب شکوهمند اسلامی شعار اسلامی کردن بانکها از طرف امت حزب ا... مطرح شد و در دیماه سال ۱۳۵۸ با اعلام سود تضمین شده به جای بهره سپرده‌ها و کارمزد به جای بهره وامها و اعتبارات مورد مصرف بانکها، ظاهراً اعلام شد که بانکها اسلامی شدند ولی با عنایت به فقه پربر اسلام و احکام مربوط به معاملات اسلامی، این حرکت به عنوان اسلامی شدن بانکها برای مردم قابل قبول نبود تا اینکه پیش‌نویس قانون عملیات بانکی بدون ربا که به وسیله متخصصین مجرب و واقف به مسائل شرعی تهیه شده بود در شهریور ۱۳۶۱ تقدیم مجلس شورای اسلامی شد و در شهریور ماه ۱۳۶۲ از تصویب مجلس شورای اسلامی گذشت و به تأیید شورای نگهبان رسید و از فروردین ۱۳۶۳ بانکها ملزم به رعایت آن شدند.

نظام بانکداری اسلامی در ایران در مقایسه با روش بانکداری اسلامی در

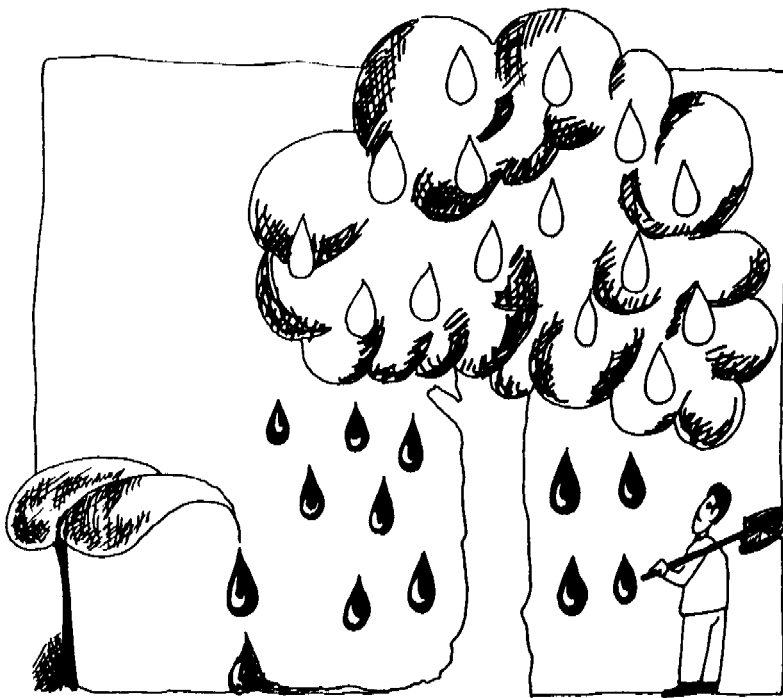
سایر کشورهای فوق‌الذکر دارای وجوه افتراقی به شرح زیر می‌باشد:

۱- در ایران سیستم بانکی یکباره تغییر نمود و روش بانکداری بدون ربا به عنوان یک نظام جایگزین روش ربوی گردید، در کشورهای فوق قسمتی از عملیات بانکی یک بانک تغییر نموده و سپس بقیه عملیات در مدت چند سال جایگزین روش ربوی گردیده است با توجه به اینکه در این کشورها پیش از چند بانک در حال فعالیت بوده و قسمت اعظم سیستم بانکی آنها نیز به صورت ربوی عمل می‌شود لذا عملیات یک بانک غیرربوی اثرات زیادی بر فرهنگ حاکم بر یک مجموعه ربوی نخواهد داشت.

تاریخچه^۱
نظام بانکداری ربوی که در تمام کشورهای جهان متداول می‌باشد به واسطه دریافت بهره از استفاده کنندگان منابع بانکی، مسلمانان را رنج می‌دهد، لذا فکر ایجاد نظام بانکی بر مبنای معاملات اسلامی در افکار عمومی مردم کشورهای اسلامی به وجود آمد و موجب شد که اولین بانک در قالب اسلامی آن در شکل بانک پس‌انداز با اتکا به سپرده‌های اشخاص در مصر به وجود بیاید. نقش این بانک به این صورت بود: همانگونه که یک انبار کالا قبول می‌کند و بعد کالا برای مصرف به مناطق مختلف توزیع می‌گردد، این بانک نیز سپرده از اشخاص قبول می‌کرد و منابع حاصله را به سایر مؤسسات وام می‌داد.

این بانک در اوایل دهه ۱۹۶۰ دایر گردید دهه ۱۹۷۰ شاهد ظهور تعدادی از بانکهای مشابه در کشورهای کویت، امارات متحده، اردن، سودان و پاکستان بود. همزمان دو بانک دیگر نظیر این بانکها در کشورهای لوگزامبورگ و سویس دایر شد. با تشویق دولت عربستان سعودی یک بانک بین‌المللی "بانک توسعه اسلامی" در سال ۱۹۷۵ در جده بنا گردید.

در اغلب کشورهای مسلمان بانکهای اسلامی در کنار بانکهای متداول فعالیت می‌نمایند ولی برخی از دولتها از دهه ۱۹۸۰ بیشتر از هر زمان دیگر پیشقدم در جهت از بین بردن بانکهای متداول شده‌اند. از جمله دولت پاکستان که تدریجاً شروع به حذف بهره در معاملات بر پایه حذف بهره از تمام نظام

۲- در ایران قانون عملیات بانکی بدون ربا از تصویب مجلس شورای اسلامی که اکثر نمایندگان آن از فقها و مجتهدین اسلامی هستند گذشته و سپس به تأیید فقهای شورای نگهبان نیز رسیده است و در عین حال در تهیه آیین‌نامه‌های عملیات بانکی بدون ربا از نظرات برخی از فقهای آگاه به مسائل فقهی معاملات اسلامی شورای نگهبان نیز استفاده بعمل آمده است. در صورتی که قوانین حاکم بر نظام بانکداری کشورهای فوق‌الذکر دارای چنین شرایطی نیست.

۳- در ایران اسلامی تکیه گاه قانون عملیات بانکی بدون ربا بر اساس توزیع منابع بانکی از مسیر عقود اسلامی در جهت شکوفایی بخشهای مختلف اقتصادی (کشاورزی، صنعت و مسکن) قرار گرفته است و با الهام از آیه شریفه "واحل... البیع و حرم الربوا"^۲ بانکها وسایل و امکانات تولید را خریداری در اختیار متقاضیان قرار می‌دهند به علاوه برای

رفع نیازهای شخصی مردم قرض الحسنه و برای توسعه تجارت عقد مضاربه را جهت ایجاد تسهیلات مورد عمل قرار می‌دهند. در حالی که در قوانین مربوط به نظام بانکداری اسلامی سایر کشورهای مسلمان چنین دقت و امان نظری بعمل نیامده است.

۴- در قانون عملیات بانکی بدون ربا کشور اسلامی ایران، سپرده‌های سرمایه‌گذاری (کوتاه مدت و بلند مدت) اشخاص در سود حاصل از معاملات بانک به نسبت به مبلغ و مدت از آن سهم می‌برند. ولی در نظام بانکداری سایر کشورهای اسلامی توزیع منافع بانک از محل سپرده‌های مذکور به این نحو نمی‌باشد.

۵- در سیستم جدید بانکی در ایران نقش نظارتی بانکها نسبت به اعطا و نحوه مصرف تسهیلات به طور جدی و مؤثر می‌باشد زیرا با اعمال این سیاست اعتبارات با اطمینان بیشتری در مسیر صحیح خود قرار گرفته و از سوخت تسهیلات اعطایی سیستم بانکی جلوگیری بعمل می‌آید، در حالی که در سایر کشورها به این موضوع توجه چندانی نشده است.

شرایط تحقق

یک جامعه انسانی همچون نهالی است که تحت سرپرستی هر باغبانی به یک شکل خاص رشد و نمو می‌کند. اگر این نهال را سیستم سرمایه‌داری و سرپرستان بی‌هویت رشد دهند مسلماً افراد آن دارای ویژگی‌ها و فرهنگ منحن سرمایه‌داری خواهند بود و اگر اینچنین جامعه را تحت یک نظام خالص اسلامی و انسانی هدایت نماییم امت آن یک امت مطلوب و مورد رضای خداوند خواهد بود.

جامعه ایران تا اواخر رژیم پهلوی سالیان درازی را تحت ظلم و ستم حکام و پادشاهان گذرانیده بود نتیجه اینکه نسل‌های متمادی چهره واقعی و

انسان‌ساز اسلام را ندیده‌اند اسلام تنها در حد عبادت و اعتقاد شخص مطرح بوده و هرگز حاکم بر روابط بین افراد جامعه نبوده است روابطی که از جنبه‌های مختلف بر فرهنگ و الگوی زندگی مردم تأثیر می‌گذارد و به آن چهارچوب خاصی ارائه می‌دهد. سؤال این است که چگونه ارزشهای اسلامی را جایگزین ارزشهای سرمایه‌داری نماییم؟ پرواضح است که با ارائه طرحهای منسجم و هماهنگ که بر اساس اصول مکتوب تهیه و تدوین یافته باشند. در اینجا به دو موضوع اصلی برمی‌خوریم: اول اینکه چگونه این طرح‌ها را آماده نمایند؟ دوم آنکه باید تحت چه شرایطی به مرحله اجرا در آورد؟ تلاش ما این است که هر چند ناقص و مختصر به این سوالات پاسخ دهیم.

در اینجا لازم است به یک موضوع دیگر اشاره‌ای کوتاه داشته باشیم. لازمه پیاده نمود یک نظام این است که:

۱- کلیه اصول آن به صورت یکپارچه و هماهنگ و در قالب تصمیم‌گیری‌های کلان، مدل‌سازی شده و آماده اجرا گردند و این در حالی است که جامعه ابتدا از نظام قبلی رخت برسته و پذیرای ارزشهای جدید باشد.

۲- در تهیه طرح به طور حتم از تجربیات دیگران می‌بایستی استفاده شود. باید دید که دیگران در این زمینه چه کرده‌اند و به کجا رسیده‌اند.

۳- کلیه آثار و عواقب بعدی طرح قبل از اجرا از جهات مختلف اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و غیره مورد

ارزیابی دقیق قرار گیرد. چه با اجرای یک طرح جدید، نتیجه منفی بار آورده و کل نظام را زیر سؤال ببرد و این زمانی بروز می‌کند که موارد ۱ و ۲ کاملاً رعایت نشده باشند.

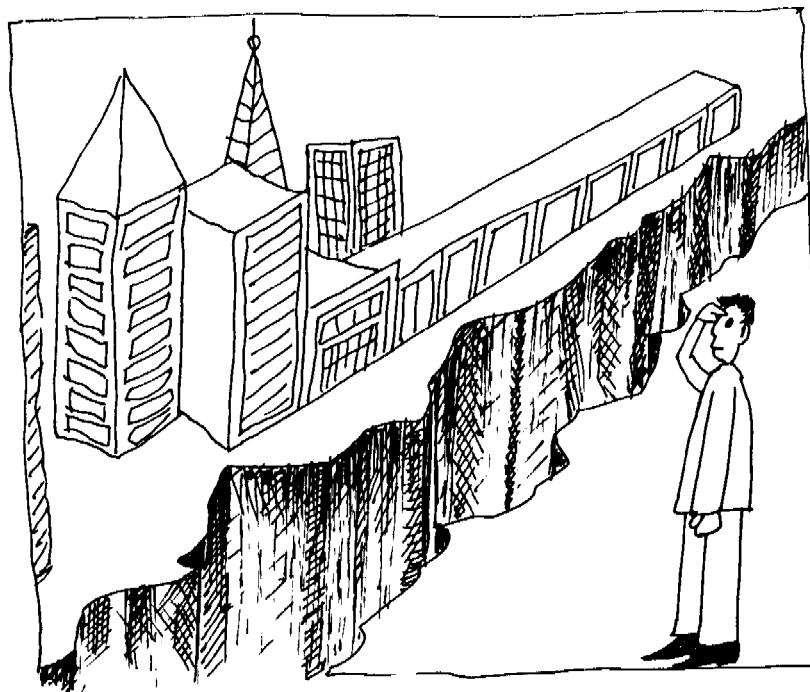
۴- برداشتن موانع احتمالی بر سر راه اجرای یک طرح خاص. این موانع می‌تواند یک قانون، یک فرهنگ و مشکلات اقتصادی حادی باشد که در کل نقش طرح مورد نظر را خنثی سازد.

حال بهتر از روی آوردن به بانکداری ربوی است که مشکلات و آثار زیانبار آن به مراتب بیشتر است. طرح این مشکلات تنها برای آشنا شدن با آنها و اقدام جهت کاستن از آنها و ارایه راه حل است.

بانکداری بدون ربا در مقایسه با بانکداری ربوی با مشکلاتی از این قبیل روبرو است:

- ۱- ساده بودن کار در بانکداری ربوی و پیچیدگی آن در بانکداری بدون ربا
- ۲- ضرورت آموزش بانکداری
- ۳- فقدان اهرم کافی و موثر برای جذب سپرده‌ها
- ۴- آزادی عمل برای استفاده از وجوه و اعتبارات در بانکداری ربوی و نبود این آزادی در بانکداری بدون ربا
- ۵- سنگینی هزینه تسهیلات

بخش دوم

در این بخش، به بررسی پاره‌ای از مشکلات اجرای بانکداری بدون ربا در جمهوری اسلامی ایران

می‌پردازیم: پیاده کردن قانون بانکداری بدون ربا در چند سال گذشته پس از تصویب قانون، با مشکلاتی همراه بوده که باید این مشکلات نیز شناسایی شود و راه حل آنها جستجو گردد. بعضی از این مشکلات مانند ناآشنایی کارگزاران و مراجعان به بانک و نبود تجربه کافی در بانکداری به شیوه جدید، در مرحله گذار طبیعی به نظر می‌رسد، اما در عین حال باید سریعتر برطرف گردد. ولی پاره‌ای از مشکلات اینطور طبیعی به نظر نمی‌رسد، زیرا به توضیح آنها می‌پردازیم:

۲/۱ - عدم آشنایی کافی کارگزاران و مراجعان به بانک با شیوه جدید بانکداری:

با یک نگاه ساده به کیفیت برخورد مراجعان به بانک درمی‌یابیم که اکثر آنها با نحوه کار بانک آشنایی کافی ندارند. البته در مواردی مانند حساب پس‌انداز و جاری، چون ساده است و قهلاً نیز مشابه آن وجود داشته، این آشنایی وجود دارد، اما حسابهای سپرده و تفاوت آنها با حساب پس‌انداز بانک ربوی برای بسیاری از مراجعان روشن نیست، معمولاً اینان در هنگام افتتاح حساب به مقدار سود سپرده‌ها می‌اندیشند و با اطلاع از کم کیف آن اکثراً کارت افتتاح حساب را نخوانده امضاء می‌کنند.

بسیاری از کارگزاران بانک نیز اطلاع کافی از کم و کیف قراردادهای شرایط آنها جهت سپرده‌گذاری و نیز جهت اعطای تسهیلات ندارند. آنچه برای آنان مهم است این است که این سپرده چه مدتی در بانک می‌ماند و سود آن چه مقدار خواهد شد و سختی از نقش بانک در این معامله، که از طرف سپرده‌گذار وکالت دارد و در بعضی موارد از طرف او یا گیرنده تسهیلات باید مصالحه کنند در میان نیست و این نشان ناآشنایی بسا قوانین و مقررات

۵- سازگار نمودن رفتار مردم با رفتار سازمانها تشکیلات مجری طرح.

۶- پشتیبانی فیزیکی و غیرفیزیکی طرح از جانب مسؤولین بطور مستمر و موارد دیگر.

همانطور که در بخشهای قبلی دیدیم در نظام بانکداری اسلامی، موضوع مهم و اساسی این است که بهره (مترادف با ربا) در آن جایگاهی ندارد و بدون استثناء می‌بایستی حذف گردد. چرا که با وجود آن، روابط به همان صورت نظام سرمایه‌داری تکوین یافته و شکاف بین فقیر و غنی بیش از پیش فزونیتر خواهد گردید. تاکنون مسوولان نظام، این امر مهم یعنی تهیه و تدوین و اجرای طرح بانکداری اسلامی، را به انجام رسانیده‌اند ولی نه تنها این طرح بلکه سایر طرحهای اقتصادی و اجتماعی نیز بنا به دلایلی دچار مشکل می‌باشند.

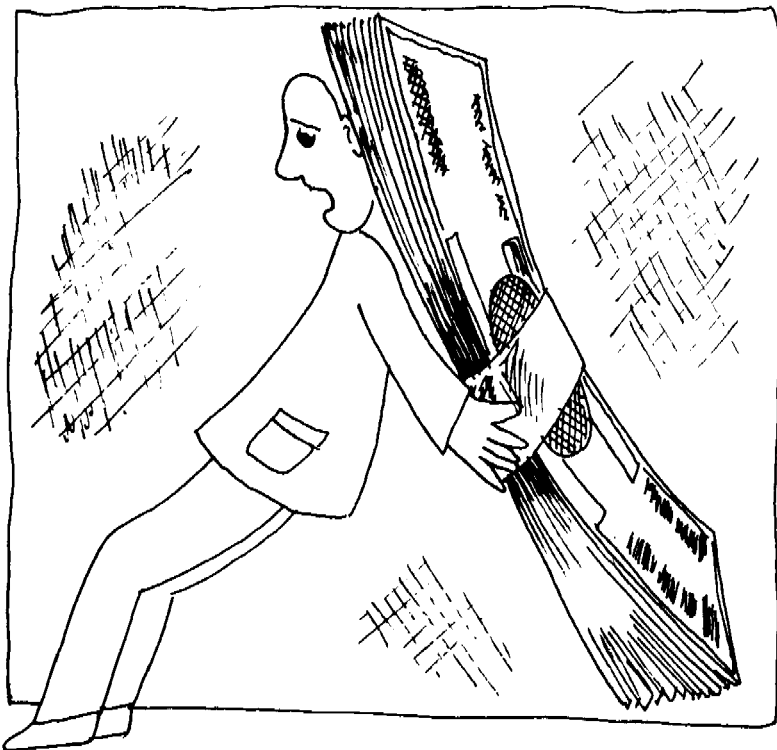
پاره‌ای از مشکلات

این مشکلات در دو بخش مورد بررسی قرار می‌گیرد.

- ۱- مشکلات بانکداری بدون ربا در مقایسه با بانکداری ربوی
- ۲- مشکلات ویژه بانکداری بدون ربا در جمهوری اسلامی ایران

بخش اول

در این بخش به طرح مشکلاتی می‌پردازیم که از تفاوت بانکداری بدون ربا (با توجه به قانون مصوب آن)، در مقایسه با بانکداری ربوی ناشی می‌شود و نه از مشکلاتی که در مقام عمل در کشور ما برای این نوع بانکداری به وجود آمده است. طرح این مشکلات به معنای نادیده گرفتن امتیازات بانکداری بدون ربا بر بانکداری ربوی نیست، بلکه به ویژه در یک جامعه اسلامی، هر چند بانکداری بدون ربا با مشکلاتی دست به گریبان باشد بهر

بانکداری جدید یا نشان نبود انگیزه کافی برای دقت عمل در اجرای قانون بانکداری بدون ریاست.

این ناآشنایی آثاری دارد، از جمله عدم استقبال کافی دارندگان وجوه از سپرده‌گذاری در بانکها و نیز مبتلا شدن افراد بصورت ناآگاهانه به حرمت تصرف در سود دریافتی یا حتی حرمت تصرف در وجوه دریافتی از بانک و مشکلات دیگری که در بندهای بعدی توضیح داده خواهد شد.

۲/۲ - تصور عمومی مبنی بر ربوی بودن بانکداری کنونی:

تصور مردم غالباً این است که فعالیت بانکها امروزه بطور عمده ربوی است. تنها اسم و عنوان و قالب کارها تغییر کرده است ولی واقعیت کارها، همان شیوه عملکرد بانک ربوی است. این تصور چه درست و چه نادرست، زیانهای فراوانی دارد.

یکی از آثار زیانبار آن این است که حرمت رباخواری در ذهن و فکر عامه مردم از بین می‌رود یا بسیار کم رنگ می‌شود و می‌گویند اگر واقعاً ربا حرام است چرا بیشتر دادو ستدهای بانکی در نظام جمهوری اسلامی براساس ریاست؟

اثر دیگر آن همکاری نکردن افراد با ایمان یا بانکهاست، اینان در جهت پرهیز از مبتلا شدن به ربا اقدام به افتتاح حساب سپرده سرمایه‌گذاری یا اخذ تسهیلات بانکی جهت حل مشکلات مالی خود نمی‌کنند. یا حداکثر این کار را با اکراه و در شرایط ضرورت و اضطرار انجام می‌دهند و در نتیجه کارایی بانکها کاهش می‌یابد.

۲/۳ - کمی سود سپرده‌های بانکی در مقایسه با سود در بازار آزاد:

علاوه بر بانکداری رسمی کشور، بازار آزاد سرمایه وجود دارد، حال چه این بازار عملکردی صحیح و مشروع داشته باشد و چه عملکردی نامشروع، به هر حال با وجود این بازار کارایی بانکها تحت تأثیر قرار می‌گیرد. سود در بازار آزاد سرمایه به مراتب بیشتر از سودی است که بانک به مشتریان خود وعده می‌دهد یادر نهایت می‌پردازد. این تفساوت سود موجب می‌شود بسیاری از وجوهی که باید در بانک سپرده‌گذاری شود به بازار عرضه می‌گردد.

۲/۴ - صورتی عمل کردن بسیاری از بانکها:

یکی از مشکلات کنونی، عملکرد صورتی بسیاری از بانکهاست. به عنوان مثال، با استفاده از عقد جعاله جهت تعمیر مسکن تسهیلاتی داده می‌شود و حال آنکه بانک که عامل جعاله است، تنها به مراجعه‌کننده پول می‌دهد که خود او اقدام به تعمیر مسکن خود کند و این واقعاً جعاله نیست، یا در مواردی برای تعمیر مسکن تسهیلاتی می‌دهد بدون اینکه گیرنده پول، مسکن داشته باشد یا اگر دارد نیاز به تعمیر دارد، گیرنده پول آن را برای مصرف دیگری می‌خواهد. گاهی محاسبات بانک صورتی است، مثلاً در مشارکت مدنی و فروش اقساطی مسکن، معمولاً قیمت‌گذاری بانک واقعی نیست، هدف بانک

دریافت اصل مبلغ پرداخت شده همراه سود مورد نظر است و قیمت بر اساس آن تعیین می‌گردد.

صورتی عمل کردن بانکها معلول عواملی است از جمله:

- ناآشنایی کارگزاران بانک با قوانین و مقررات بانکداری بدون ربا
- پیچیدگی کار بانکداری جدید؛ کارگزار بانک برای آسان کردن کار خود، فرمولهای پیچیده بانکداری جدید را رها می‌کند، از همان شیوه‌های قدیمی و آشنا و ساده استفاده می‌کند.

- نبود انگیزه کافی در بسیاری از کارگزاران و مراجعان به بانک برای دقت عمل مطابق قانون بانکداری بدون ریاست. این عامل شاید مهمترین عامل باشد و به سایر عوامل نیز کمک کند، در صورتی که اگر انگیزه و ایمان کافی برای دقت عمل در بانکداری بدون ربا وجود داشته باشد، کارگزاران مراجعان را به سوی آموختن شیوه و دستورالعمل بانکداری جدید می‌کشاند و این قانون را با همان پیچیدگی‌هایش پیاده می‌کنند.

پی‌نوئیس‌ها

- ۱- مأخذ: گزارش صندوق بین‌المللی پول
- ۲- قانون عملیات بانکی بدون ربا در ۱۳۶۲/۶/۸ از تصویب مجلس شورای اسلامی گذشت و در ۱۳۶۲/۶/۱۰ به تأیید شورای نگهبان رسید.
- ۳- قسمتی از آیه مبارکه ۲۷۵ سوره البقره قرآن کریم.
